Isabela VASILIU-SCRABA

O încercare soteriologică: soluția metafizică naeionesciană

Printre „predicile vii" (cf. Nichifor Crainic) de la Biserica din Drăgănescu, una dintre cele mai impresionante este cea sugerând două planuri ontologice cotangente: Biserica din lume şi acea „lume" pentru care (scrie Sf. Arsenie Boca) „nu s-a rugat Domnul Hristos" (cf. Părntele Arsenie Boca în vol.: *Biserica de la Drăgănești, „Capela Sixtină" a ortodoxiei românești,* Deva, 2005).

Ieromonahul Arsenie (care avea să treacă pe 28 nov. 1989 la viața veşnică după ce a străbătut toate cele trei căi de intrare în lumea de dincolo, calea isihastă, calea luptei si calea muceniciei) a formulat într-un text exact ceea ce sugerase prin pictarea unui călugăr răstignit de bună voie: suferința este „crucea vieții" ca o „linie a rostului vieții noastre peste care coboară Dumnezeu, de-a curmezişul, *corecturi divine".* Adică suferințe de neînlăturat, suportabile doar prin smerenie şi dragoste (pp. 177-178).

Viziunea metafizică la care ajunsese Nae Ionescu în anul universitar 1936-1937 convergea spre aceeași imagine a smereniei (/umilinței care să înfrângă orgoliul omului limitat la condiția lui umană) şi a dragostei, a nevoii de a ne dărui total către o realitate care nu este din lumea aceasta. În volumul publicat în 2000 specificasem o particularitate a viziunii naeionesciene. Anume că ea îmbracă o dublă înfățișare, prezentând două soluții metafizice legate de două structuri spirituale din două momente istorice în care se poate găsi o conştiință metafizică. Pentru cele două soluții metafizice ne-am luat libertatea de a împrumuta numele lui Ahile şi numele lui Ulise (vezi Isabela Vasiliu-Scraba, *Metafizica lui Nae Ionescu în unica și în dubla ei înfățișare,* Slobozia, 2000).

La Nae Ionescu însăşi metafizica este o „încercare soteriologică", este drum al celor care nu au reuşit să se mântuiască prin sfințenie. Metafizica nu poate fi imaginată în afara subiectului implicat în trăirea metafizică, a ființei umane ancorată în astfel de preocupări. După ce profesorul luase în discuție felul în care soluțiile metafizice apar când sunt privite în ele însele, el se gândește la fundamentarea unei metafizici a ființei care să înglobeze amintitele soluții corespunzătoare celor două structuri diferite ale spiritului uman.

Fundamentarea propusă vizează caracterul de subiect metafizic al ființei, făcând, înainte de toate, cuvenita precizare că ființa este o abstracție, este cel mai general mod al lui „ceva", pentru că de fapt nu sunt decât ființe (la plural). În timp ce existența este obiect pentru ființă, „ființa este obiect pentru Dumnezeu" (Nae Ionescu, *Tratat de metafizică,* Bucureşti, 1999, p. 244). Ființa, prin excelență subiect, poate deveni aşadar şi obiect. Înainte de a vedea particularele condiții în care din subiect, „ființa" poate deveni „obiect", se cuvine a ne opri puțin la semnificația pe care Nae Ionescu o atribuia conceptului de „existență". Astfel poate se vor lămuri şi veşnicele confuzii între *ființă* şi *existență.* În principal însă, pentru a arăta în ce fel, spre deosebire de ființă, existența considerată „în sine", nu poate deveni niciodată „obiect".

Nae Ionescu tratează despre „existență" la cursul de *Teoria cunoștinței* ținut în anul universitar 1925-1926 unde prezintă viziunea sa filosofică asupra cunoaşterii, mai precis a drumului cunoaşterii în înaintarea ei. În mod surprinzător însă, „problema existenței", care este o problemă metafizică, se găseşte inserată şi în cuprinsul unui curs de logică, ținut în de Nae Ionescu doi ani mai târziu (1927-1928).

Având în față ediția post-decembristăa acestui curs de logică (în dictatura comunistă fiind complet interzisă editarea operei lui Nae Ionescu), înainte de toate trebuie să observăm cât de nepotrivite sunt titlurile şi subtitlurile fiecărei prelegeri adăugate de editorii Dora Mezdrea şi Marin Diaconu. Dar şi întregului curs, deoarece el nu este o „introducere în logică". De altfel, nici cursul de metafizică din 1936-1937 nu este o „introducere în filosofie", cum scria în revista „România Literară" din 14 martie 2000 fostul stalinist Z. Ornea care, în domeniul filosof iei, pare rămas la nivelul celor învățate în Facultatea (de marxism-leninism?) urmată în anii 1951-1955.

La prelegerea din 3 februarie 1928 editorii au propus titlul „judecata existențială". O propunere cât se poate de şcolăresc-neinspirată, rezultând din citirea primei fraze a prelegerii, unde Nae Ionescu spusese că urmează a vorbi despre „judecățile existențiale". Dacă ar fi citit ceva mai atent întregul

Zygmunt Waliszewski - *Natură moartă*

curs (sau dacă ar fi fost mai în temă cu filozofia!), ar fi observat că Nae Ionescu spune foarte pe scurt tot ce avea de spus despre această clasă de judecăţi. Iar asta numai după ce îşi structurează întreaga prelegere în jurul unei probleme ţinând de domeniul metafizic. (Nu-i vorbă că şi prelegerea imediat următoare, asupra „judecăţilor impersonale" are, în viziunea filosofică a lui Nae Ionescu, adânci semnificaţii ce depăşesc cu mult cadrul logic în care este expusă problematica unor asemenea judecăţi). Dar nici adevărata temă tratată în prelegerea din 3 febr. 1928 nu era greu de ghicit, fiindcă Nae Ionescu o semnalase ca atare de la bun început, făcând precizarea că „semnificaţia conceptului de existenţă" deşi ţine de ontologie, are un interes pentru logică, „şi anume interesul care se leagă de clasificarea judecăţilor".

Dacă ar fi voit (după modelul oferit de fostul student al lui Nae Ionescu, D. C. Amzăr) să împartă şi ei acesta prelegere, îngrijitorii şcoliţi în comunism ar fi putut observa că Nae Ionescu (mai mult de trei pătrimi din curs) tratează despre „a exista" din punct de vedere ontologic. Abia spre sfârşitul prelegerii ajunge la „a exista" din punct de vedere „logic". Faimosul metafizician face cu acest prilej departajarea principiului identităţii în matematică, în logică şi în filosofie, pentru a afirma concluziv că în logică şi în filosofie principiul identităţii este aproape acelaşi lucru cu judecata existenţială.

Din punct de vedere ontologic, Nae Ionescu observă că „existenţa" se dovedeşte a fi ceva imposibil de stabilit. În primul rând pentru că, într-un concept nu este cuprinsă şi nota existenţială. În al doilea rând, pentru că „existenţa" nu este o „calitate" a vreunui obiect. Ea nu poate fi considerată nici pe post de „obiect" existent în faţa conştiinţei mele. Existenţa este numai un „obiect logic". Adică, din punct de vedere logic, ea poate forma obiectul unei judecăţi.

Existenţa nu este un „obiect", asemenea obiectelor care sunt în spaţiu şi în timp, pentru că există pe lume nu doar „obiecte" în spaţiu şi timp, ci şi stări sufleteşti, acte de voinţă, cărora, pentru a le presupune un suport material, localizat în spaţiu şi în timp, trebuie neapărat sase apeleze la o teorie adiacentă. Ca să atribuim actelor de conştiinţă o anume poziţie spaţială, trebuie presupusă, prin mijlocirea unei „teorii", legătura dintre spirit şi materie. Pe de altă parte, la actele de voinţă nu constatăm decât ceva de domeniul „efectelor", şi nu de domeniul unei realităţi, ca un fel de „resort" ce produce respectivele efecte. Or, şi halucinaţiile, care pot fi asimilate cu ceva de-a dreptul ne-existent, duc uneori la efecte cât se poate de reale. Această observaţie îl va face pe Nae Ionescu să concluzioneze că din „existenţa în efecte" nu se poate deduce „existenţa reală", şi că definiţia „a exista înseamnă a acţiona" nu poate fi valabilă, greşind tocmai atunci când identifică „existenţa" cu „acţiunea".

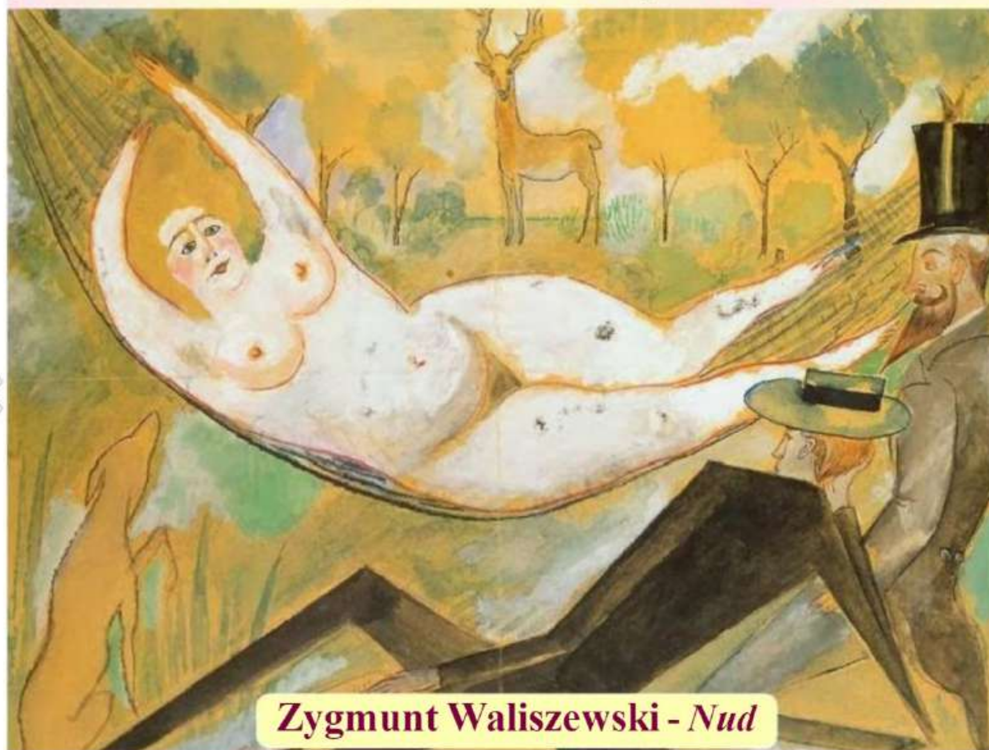
La definirea existenţei prin acţiune se mai gândise Nae Ionescu şi pe când preda cursul de „teoria cunoştinţei" în anul universitar 1925-1926. Atunci începuse prin a ilustra în ce mod a putut fi utilă presupoziţia după care „a exista înseamnă a acţiona". Prin ea s-a descoperit existenţa planetei Neptun, pornind de la „existenţa ei în efecte". Mai precis, de la perturbaţiile în mersul celorlalte planete pe care existenţa (încă necunoscută) a planetei Neptun le producea. Iniţiatorul *colii trăiriste* observase cu acel prilej că nu toate acţiunile care dau seama de ceva existent în mod real, ajung la cunoştinţa noastră. Aceasta duce la înlăturarea încercării de a forma un concept al existenţei definită prin acţiune, întrucât conceptul existenţei „scapă oarecum minţii noastre" (Nae Ionescu, *Teoria cunoştinţei,* 1925-1926, curs litogr., p. 76).

La cursul său de *Teoria cunoştinţei Nae* Ionescu mai remarcase că felul acesta de definire este el însuşi defectuos, pentru că existenţa (cunoscută din efectele ei) devine condiţionată de cunoaştere. Ea este mutată din domeniul ei propriu în domeniul cunoaşterii, deşi, dacă scoatem din ecuaţie cunoaşterea ajungem la tautologie: există ceea ce este existent.

Filozoful propune următoarea soluţie pentru a ieşi din tautologie: activitatea de a gândi existenţa face ca existenţa să devină obiect de gândire. Ea rămâne însă ceea ce este, dacă, pe lângă putinţa de a deveni gândire, ea „poate să existe şi când gândirea nu se exercită". Este o soluţie „mixtă", care combină două feluri de a fi, cel logic (implicat de transpunerea în planul cunoaşterii) şi cel „real". La aceeaşi soluţie ajunge Nae Ionescu şi doi ani mai târziu, deşi demonstraţia sa va urma o cu totul altă cale :

„Idealistul" Berkeley susţinea că „nu există nimic real în afară de percepţia noastră". Logicienii de azi, - spunea Nae Ionescu la cursul de logică din 1927-1928 -, întorc problema pe dos şi afirmă că „există ceea ce este perceput". Ei nu mai pleacă de la „realitatea adevărată", ci de la „obiect". Cu umorul său definiţia şi am spune că nu tot ce „este perceput", ci tot ce este „pasibil de a fi perceput" există. Numai că, în acest caz, riscăm să ne confruntăm cu „existenţe" ce pot fi percepute în ele însele, fără să fie excluse „existenţele" ce pot fi percepute „în efectele lor". Aşa ne întoarcem la dificultatea deja semnalată, conform căreia de la „existenţa în efecte" nu se poate deduce „existenţa reală". Ultima cale de ieşire din impas, ocoleşte pur şi simplu problema, pentru că, din punct de vedere ontologic, „existenţa" este imposibil de stabilit.

Nae Ionescu semnalează şi soluţia „mixtă", în care se presupune că există mai multe feluri de „a fi", „a fi" din punct de vedere „logic" şi „a fi" din punct de vedere „real". Această cale ar implica o soluţie general logică şi o ierarhizare ontologică înăuntrul soluţiei logice. Din punct de vedere logic, „a exista" este „a putea fi gândit". Postulăm, în lipsă de altă ieşire, că „existenţa", încetează de a fi „existenţă". Ea devine, din punct de vedere logic, un soi de „posibilitate". Astfel, existenţa va însemna

Zygmunt Waliszewski - ***Nud***

„posibilitate de a deveni obiect logic".

„Existenţa" va fi ceea ce poate fi gândit, ceea ce este „obiect" în faţa „conştiinţei logice". Şi aşa se ajunge de la „existenţă", la „obiect logic", şi de aici la principiul de bază al logicii care spune că „obiectul nu este altceva decât el", iar de la „obiect" la „concept" ca „existenţă logică", şi mai departe la „judecata existenţială", care nu se mai verifică prin confruntarea cu realitatea, ci cu principiile logicii. Astfel conturată -la cursul de logică din 1927-1928 -, problema *existenţei,* care, „în sine", nu poate deveni niciodată obiect.

Cei care nu ştiu să aprecieze adevăratele carate ale gândirii filozofice naeionesciene pot vedea prezentarea problemei existenţei la un universitar italian, scriitor la mare modă, citind fragmentul *„Despre fiinţă"* în rev. „Paradigma" (nr. 10-11-12/1997, p.18). Textul tradus de Ştefania Mincu provine din cartea lui Umberto Eco intitulată *Kant şi ornitoringul* (Milano, Bompiani, 1997). Avertizăm însă cititorul să nu se aştepte să înţeleagă prea multe din fragmentul publicat de revista constănţeană, deoarece problema „existenţei" pare să-i fi rămas complet străină şi lui Umberto Eco. Prin cele scrise în textul atât de pretenţios intitulat, universitarul italian dă impresia că s-a limitat doar la utilizarea unui dicţionar de filosofie sau a unei istorii a filosofiei. De aici a citat din belşug (şi la-ntâmplare) nume precum Pascal, Gorgias, Aristotel, Parmenide, Pierce, Wolf, Heidegger, Leibniz, etc, într-o totală anarhie ideatică, şi, mai ales, fără să urmărească altceva decât umplerea la repezeală a câtorva pagini, în care, la loc de cinste se află „gargariseala şi sperietura" (după memorabila expresie a lui Alexandru Paleologu) de termeni greceşti, latineşti, franţuzeşti, nemţeşti, englezeşti.

Întorcându-ne la Nae Ionescu ţinem să înfăţişăm un aspect definitoriu pentru felul cum considera Nae Ionescu că trebuie să ne situăm în faţa existenţei. Faţă de existenţă, faţă de ceea ce avem înaintea noastră din realitate, poziţia conştiinţei noastre trebuie să fie pasivă. Pentru că noi, spunea Nae Ionescu, în actul de a judeca nu facem altceva decât să răsfrângem în conştiinţă un fapt existent şi apoi să-l exprimăm. Totul este să ne ferim de confuzia - destul de frecventă -, dintre judecata însăşi, „care este şi rămâne pentru noi un fapt" şi exprimarea judecăţii (vezi Nae Ionescu, Logica. 1927-1928, în volumul îngrijit de Dora Mezdrea şi Marin Diaconu şi impropriu intitulat „Introducere în logică", Ed. Eminescu, 1997, p. 110).

Există o tendinţă (decelabilă în curentele de gândire din apusul Europei) de a transforma orice judecată într-o judecată predicativă. Această transformare, remarcă Nae Ionescu, „nu-şi găseşte fundarea în necesitatea metafizicii" (vezi Nae Ionescu, Metafizica. I. 1928-1929, Ed. Humanitas, 1991, p. 80). Pentru că noi putem să ne situăm nu numai în afara lumii, ci chiar „înăuntrul ei".

Ca să arătăm cum raţiunea este apropiată existenţei, putem lăsa existenţa aşa cum este, încercând doar să o „descriem". Este chiar ceea ce se întâmplă cu ajutorul judecăţilor impersonale. După Nae Ionescu, asemenea judecăţi îşi au importanţa lor tocmai pentru că ele „constată existenţa faptelor". Planul realităţii nu poate fi mai bine conturat în diferenţierea lui de planul logic decât prin simple răsfrângeri de fapte în conştiinţa reflexivă, cu nişte judecăţi de genul: Plouă! Ninge!

Logicienii care au încercat transpunerea unor asemenea judecăţi de constatare în judecăţi formate dintr-un subiect şi un predicat, n-au fost români, observă Nae Ionescu. Şi nu pentru că în alte limbi europene astfel de constatări se exprimă cu aportul unui pronume impersonal, ci pentru că unor astfel de logicieni le-a lipsit poziţia metafizică în faţa existenţei caracteristică românilor. Lor le-a lipsit, spune Nae Ionescu, supunerea la real, eleatismul gândirii din spiritualitatea răsăritului Europei.

Argumentul existenţei în alte limbi a unui pronume impersonal cade de îndată ce gândim mai îndeaproape la semnificaţia acestui pronume, la ce poate fi în spatele lui. Este o persoană? Este o conjunctură de împrejurări ce are drept urmare fenomenul ploii sau al tunetului? La un examen mai atent, eşecul transformării judecăţilor impersonale în judecăţi predicative apare de la sine. Pentru simplul motiv case schimbă sensul judecăţii. Nae Ionescu nu pierde ocazia de a destinde auditoriul cu următoarea remarcă: una este să spui „Trăzneşte!", şi alta este să spui „Te trăzneşte Dumnezeu!" (v. Nae Ionescu. LOGICA. 1927-1928, Ed. Eminescu, 1997, p. 109).

Dacă stringenţa unei necesităţi metafizice nu există, atunci ce face ca totuşi să existe tendinţa transformării judecăţilor impersonale în judecăţi cu un anume subiect?

Nae Ionescu vede aici un tip particular de gândire, asociat cu o anume structură sufletească. Este tipul de gândire căruia nu-i este străină situarea în afara existenţei. Prin felul în care conduce analiza judecăţilor impersonale Nae Ionescu îşi manifestă, o dată în plus, poziţia metafizică de „supunere la real".

Pentru filosof, realitatea devine astfel un termen corelativ existenţei: „existenţa se referă la fiinţarea în planul real", cum am spune noi azi, în coordonate spaţio-temporale.

La cursul din 1936-1937 subliniase însă că „mai sunt si alte planuri de fiinţare... Când transcendem existenţa, găsim fiinţa... Fiinţa se prezintă ca un alt tărâm" (p. 251).

O altă lume care are şi o întemeiere metafizică, nu numai una teologică. În ea se trece prin depăşirea timpului, nu prin suspendarea acestuia.

Nae Ionescu se distanţează de viziunea kantiană în care timpul (împreună cu spaţiul) era formă de intuiţie „estetică", în sens de „senzorială". Pentru filozoful trăirist „timpul este semn al vieţii".

Ceea ce se lămureşte din greşeala protestanţilor care au avut pretenţia să desfiinţeze tradiţia spre a se întoarce la Sfânta Scriptură.

„Numai că aceasta nu se mai poate. Sămânţa pusă în pământ, chiar dacă încolţeşte greşit, nu mai poate fi adusă la originea ei" (Nae Ionescu, *Tratat de metafizică,* Bucureşti, 1999, p. 246).

Zygmunt Waliszewski - ***Peisaj de munte***